

CZÉRE BÉLA

Rezeda Kázmér romantikus szerepjátszása

Krúdy első jelentős alkotói korszakában, az 1911-től indázó Szindbád-történetek árnyékában egy regény is született, a *Francia kastély* (1912), amely azonban dekoratív színeivel, az Alvinczi előképének tekinthető Pálházi excentrikus figurájával átmenetet képez a Szindbád-novella-füzérek és *A vörös postakocsi* világa között, számos vonatkozásban előkészíti az első jelentős, Budapestről szóló regényt.

A *Francia kastély* cselekményét, jellemrajzát és felvidéki, fővárosi helyszíneit egyaránt áthatja egy nagyon erős szecessziós dekorativitás, sőt egy túlszínczett, kosztümös-rizsporos biedermeier tónus is, amely egyáltalán nem jellemezte a Szindbád-novellák egészét. A Szindbád-történetek felvidéki városkái az emlékezés és a költészet városai voltak, a *Francia kastély* helyszíne azonban inkább egy dekoratív színpadra emlékeztet, ahol a múlt század első felének romantikus modorában ágálnak a regényszereplők. Pedig – amennyire egy Krúdy-műben a történések időpontját meg lehet állapítani – a múlt század végén játszódik a kisregény cselekménye. Az életereje teljében levő Szindbád egy rejtélyes nagyúr – Pálházi – exfeleségci körül kering a regényben, olyasféle ábrándos határozatlansággal, mint ahogy *A vörös postakocsi hőse*, Rezeda Kázmér köröz a fővárosba költözött vidéki színésznők körül. A „Pálházi-asszonyok” felvidéki szalonjában kezdődik ez a románc, s folytatódik a fővárosban, de közben Szindbád, a szerelem kalandora, epizód szereplőjévé válik saját életének. Az egyik „Pálházi-asszony”, Georgina hideg tervszerűséggel használja ki, a másik hölgy pedig romantikus pózokkal zárkózik el előle, így aztán inkább az olvasóra marad annak eldöntése, hogy Marietta tetteit az anyai ösztönök mozgatják-e vagy pedig a volt férje, Pálházi iránt érzett titkolt szerelem. Hiába nő a párbajban erkölcsileg Pálházi fölé Szindbád, a kisregény szerelmi színpadán Pálházi a fény és Szindbád az árnyék. S ez a lélektani képlet már *A vörös postakocsi* Alvinczi Eduárdjának és Rezeda Kázmérjának kapcsolatát vetíti előre, a „Pálházi-hölgyek” biedermeier szerepjátszásai pedig az *Aranykéz utcai szép napok* reformkori világát előlegezik – a novellafűzér távolságtartó ironiája nélkül.

A jelentős közönségsikert *A hét* című rangos irodalmi hetilapban folytatásokban megjelent regény, *A vörös postakocsi* (1913) hozta meg Krúdy számára. De azt is tudnunk kell, hogy az a látomásos lírai gazdagság, amelyet a Szindbád-elbeszélésekkel reprezentált Krúdy, korántsem jellemzi *A vörös postako-*

*Részlet a szerző közelesen megjelenő Krúdy-monográfiájából.

csit, a Szindbád-novellákkal reverált művészi színvonalat – a regény műfajában – majd csak az 1913-ban megjelent könyv folytatása, az *Őszi utazások a vörös postakocsin* éri el. Újszerűsége ellenére *A vörös postakocsi* még nem tartozik a nagy Krúdy-művek közé: a regény egyszerre realista és romantikus, ugyanakkor humoros, adomaszerű fordulatokkal is építkező cselekménye, részletező, a poézist többnyire nélkülöző leírásai – az impozáns Budapest-tablók ellenére – inkább csak a groteszk képsorok izgatón új színfoltjaival mutatnak a nagy Krúdy-művek irányába.

A sánta ördög című *Le Sage*-regényre utal *A vörös postakocsi* bevezetője, *A hét szerkesztőjéhez, Kiss Józsefhez* írott „levél”. Hiszen ahogy a *Le Sage*-regény ördöge emeli fel a házak tetőit, hogy meztelenül táruljanak fel a rejtőzködő életek, úgy akarja Krúdy elélni tárnai a pesti embervásár láthatatlan képeit is. A pesti vásár forgatagában meztelenre akarja vetkőztetni az urakat és a hölgyeket, s a leplezés naturalista szándékát csak erősíti a másik, ellentéző érzés, amely fölött a puskinsi romantikus szerelem csillaga ragyog. Mert egy fitaleMBER érkezett Pestre az utolsó postakocsival, „régimódi frakkban” és romantikus szerelmi vággyal a szívében, s a „kéjvágyó öregemberek és fürdőző Zsuzsannák” városában már nem jutott számára szállás. Rezeda Kázmér – a regény fiatalembere – Szindbád mellett a másik jelentős alteregója a Krúdy-műveknek, életútját több regényben követi majd az író (*Őszi utazások a vörös postakocsin, Nagy kópé, Kékszalag hőse, Rezeda Kázmér szép élete*). Rezeda Kázmér nem azonos Szindbáddal: Szindbád emlékező utazásaiban és szerelmi kalandjaiban csak mellékes, a férfi casanovai fölényének alárendelt szerep jutott a múlt századi érzelmes romantikának. A romantikus érzelmeket egy impresszionista-szecessziós nyelv színezte át, s emelte be az alapvető látomásos-szimbolista szerkezetű novellákba: így a romantika stiláris jegyei és motívumai csak mellékdallamai voltak a Szindbád-ciklus bonyolult, polifon zenéjének. *A vörös postakocsi*-stílus, cselekmény és jellemrajz által egyaránt meghatározott szerkezetében viszont a párbeszéd és a dialógusnak álcázott monológok, a cselekmény fordulatai és a stílus, hangvétel együttesen mutatnak a romantikus retorika, s a romantikus magatartás irányába. Szindbád is eljárt az erdőbe, a romantika érzelmileg túlfűtött szerepeivel, de mindig tudta, hogy mikor kell az egyéni érvényesülés és a szerelmi siker érdekében levetkőznie ezeket a szerepeket. *A vörös postakocsi* Rezeda Kázmérjából hiányzik ez a szindbádi realizmus: nem képes kitörni szerepéből, beleragad abba. Ugyanakkor nem lehet *A vörös postakocsi* Rezeda Kázmérjának szerepjátszását a későbbi művekre is kiterjeszteni: az *Őszi utazások... hőse* már egy más magatartást reprezentál, a *Rezeda Kázmér szép életének* címszereplője és *A vörös postakocsi* hősenek szerepjátszása Krúdy nyíregyházi diákkorába és a fővárosi életének első éveibe ereszti gyökereit. A hírlapíró és költő Rezeda pesti évei persze már beárnyékkolták ezt az érzelmes tónusú szerepjátszást a rezignáció cinikus, sőt abszurd-nihilista felhőivel, de a párbeszéd nyelvéből feltáruló ironikus és groteszk látásmód mégsem változtat a Rezeda Kázmér-i attitűd alapvetően romantikus jellegén. A főhős ifjúságáról is sok mindent megtudunk a regényben: „Búsan, titokteljes világfájdalommal járt-kelt az alföldi városkában, mint bánatország álruhás királyfija.” Byroni világfájdalom, érzelmes tirádák és pózok, a nőben nem a valóságos nőt látó, hanem annak égi mását imádó szenvedély, sok képzelgés és kevés cselekvés jellemzi a „magyarok és szlávok ölekezéséből” született városban bolyongó ifjút, s ezt a magatartást menekítette fel a fővárosba is, a romantika utolsó postakocsijával. Ez az attitűd

persze nem alkalmas arra, hogy birtokosát a szerelmi sikerek felé vezérelje – pedig Rezeda Kázmérnak éppen a szerelem a legfőbb életcélja. Így aztán nem csoda, hogy a két szép vidéki színésznő lovagja inkább csak elégikus sóhajjal kíséreteti hölgyeit: épp a szerelemben válik nyilvánvalóvá ennek a romantikus magatartásnak az anakronizmusa. Tévednénk tehát, ha Krúdy ifjúságát és pesti életének első szakaszát *A vörös postakocsi* Rezedájának múltjával és jelenével azonosítanánk. Ha *A vörös postakocsi* főhősének jellemét a *Hét bagoly* című regény író főszereplőjének, Józsiásnak alakjával együtt vizsgáljuk, akkor kapunk a fiatal Krúdy személyiségéről valódi képet. Ugyanúgy kell odaképzelnünk az *Őszi utazások*... érettebb férfikorba lépett Rezeda Kázmérja mellé a *Rezeda Kázmér szép életének* regényidejét, az első világháború kitörése előtti időszakot, mert Krúdy érett férfiúkat a két regényhős csak együtt jeleníti meg.

A vörös postakocsi hőse alul marad a szerelem csatáiban, de nem azért, mert a regény színésznői a józan valóság talaján állnak az álmodozó férfiúval szemben. A pesti vásár groteszk forgatagából a két színésznő éppúgy kivonja magát, mint Rezeda, finom, szenzibilis lényük ugyanúgy az álmovilág felhői között lebeg, mint a lovagjuk alakja. A szép lábú Szilvia a félálomban pergő emlékképek között keresgél egy elfelejtett versstrófát, mert úgy érzi, ha eszébe jut a vers, akkor a zenéjén keresztül megérti az életet. De abban is bízik, hogy a megtalált vers majd elvezeti a régi kedveséhez, a zenész Medvéhez is, akitől elszakadt. Rezeda igazi szerelme, a ringó csipőjű Horváth Klára viszont egy másfajta álmovilág felé fordul: az illúziók eme nagyvilági színpadának azonban nem Rezeda Kázmér, hanem Alvinczi Eduárd a rendezője.

Alvinczi Eduárd is egy letűnt, anakronisztikus világot épít maga köré, ez a kosztümös világ azonban furcsa módon jobban érintkezik a valósággal, mint Rezedáé. Alvinczi élő modellje a magyar századvég jellegetes társadalmi figurája, a családfáját Huba vezérig visszavezető *Szemere Miklós*: kártyacsaták és lóversenypályák hőse, reformterveit Széchenyi lobogásával, de annak tehetősége és koncepciózussága nélkül szövögető főúr. *A vörös postakocsi* Alvinczije is egy honfoglaló vezérig vezet vissza őseit: névjegykártyáján a „de genere Tass” jelzi ezt. Az Árpád-házhoz visszanyúló köznemesi származás ténye fontos szerepet játszik Alvinczi mentalitásában, hiszen az újsütetű bárókkal és a mindössze pár százéves ősokeket felmutató grófokkal szemben ő ezeréves családi múlttra tekinthet vissza. A honfoglalást követő időkre, mikor a magyarság csupán köznemesekből állt, s ez a köznemesség még egységes törzse volt a nemzetnek. Így aztán Alvinczi alig titkolja, hogy a „kétes múltú” Habsburgokkal szemben magát tekinti a magyar korona igazi örökösének. Alvinczinak nemcsak a külseje, a harci lobogóként lengő fekete szakállja és a tatáros arca mutat ázsiai jelleget: keleti tradíciókba gyökeredzik a jelleme is. A várakozás fegyelmezettsége és a kellő pillanatokban történő gyors cselekvés egyaránt jellemzi egyéniségét, mint ugrásra kész párdúc lapul meg az Arany Sas fogadóban berendezett fészkeben, „régikardok, pisztolyok, ázsiai szőnyegek és hindu bálványok” relikviái között. Az őskor és a középkor felé fordul figyelme, de két lábbal áll kora valóságában is: a meditáció és a tett nála mindig kiegészíti egymást. A kártyaasztal mellett és a lóversenypályán verhetetlennek látszik, mert ismeri a hazárdírozás és a visszavonulás művészetét: azért tud győzni, mert számára csak egy nagy kaland az élet. Vívómesterek, „titoknokok” és kibicék nyüzsgőnek ceremóniás udvartartásában: közéjük tartozik, amolyan „külső munkatársként” Rezeda Kázmér is. Ferenc Józseffel rivalizál

Alvinczi, ugyanakkor mint egy kacér asszony, kokettál vele; vonzza a Habsburgok pompája és keserű amiatt, hogy őt nem fogadják be a császárváros legbensőbb köreibé. A rivalizálás és a kacérkodás fanyar egyidejűségével a Monarchia tudatvilágának alapvetően ambivalens, skizoid vonását emelte be egy érdekes emberi jellembe Krúdy.

Alvinczi nőtlen, de gyakorta házasodik „balkézről”: *A vörös postakocsi*ban egy Clarence nevű színésznőt jegyez el közjegyző előtt, hogy aztán minden év márciusában frakkban és menyasszonyi ruhában ünnepeljék eljegyzésüket. Az illúziók és ceremóniák rejtélyes lovagja veszélyes vetélytársa lesz az asztalánál csipegető Rezedának, hiszen Horváth Klára úgy érzi, hogy Alvinczi érdeklődése megnyithatja a „nagyvilág” kapuját előtte. Így aztán Rezeda alakja fokozatosan elhalványul a pogány „nagyúr” árnyékában. Alvinczival nem is próbál Rezeda Kázmér versenyre kelni, inkább öngyöttrő mazochizmussal kísérgeti Klárát azokra a helyekre, ahol a honfoglaló vezér leszármazottja megszokott fordulni. A romantikus szerepet következetesen alakítja, egészen az öngyilkossági kísérletig, amely után a tabáni biedermeier románc következik, a a testiséget kizáró együttélés Klárával.

Persze nem a valóság ösvényein közlekedik a lány sem. Hiszen már szerelmes Alvincziba, de egyáltalán nem zavarja, hogy ez az érzés nem szembesül a valósággal, sosem teljesül be. Krúdy prózájában nem ritkán – de szerencsére csak mellékmotívumként – feltűnő gondolat ez: nem érdemes a szerelem eszményalakját a valóságban is megközelíteni, mert abban a pillanatban szétfoszlik az a varázs, amelyet az ábrándok szöttek köréje. Horváth Klára is az ábrándok birodalmában érzi jól magát, végülis ott nem csalódhat Alvincziban. Az öngyilkosságot megkísérelt Rezedát odaadóan ápolja, de inkább csak kötelességérintetből teszi ezt, felgyógyulása után el is hagyja a vidéki színesi pálya kedvéért.

A vörös postakocsi azonban nem csak a Rezeda Kázmér-i boldogtalan szerelem világába kalauzol bennünket: a regény újszerűségét éppen a századvég Budapestjét bemutató fejezetek jelentették elsősorban. A Feld Zsigmond-féle Városligeti Színkör színésznőiről és a körülöttük rajzó újságírókról, Somossy Károly huszárruhás „hölgyregimentjéről”, az Orfeumról, ahol a legszebb táncosnő, Carola Cecília tette fel fekete harisnyás lábát a márványasztalra, a pesti lóverseny kalandorairól és előkelőségeiről és a kor irodalmi életének jellegzetes figuráiról színes képet rajzol *A vörös postakocsi* – igaz, már-már egy dokumentumregény aprólékosságával. A kortársak közül *Ady Endre* is észrevette, hogy Budapest hatalmas tablóját nem mindig sikerült művészileg átlényegíteni, költészetbe emelni Krúdynak, ezek a részletek inkább csak kultúrtörténeti csemegék, tárcabetétek maradtak. De annál inkább él a novel-lákból már ismert Madame Louise alakja, akit Alvinczi is gyakorta látogat, hiszen a Madame „tavasznak sok üde kis virágát” segítette már „télfejú urak karjaiba.” S groteszk megvilágításban tündököl az ösztöneiknek kiszolgáltatott, csupaszra vetkőztetett urak és hölgyek galériája: a Pestre felruccanó, bonvivánokat fogyasztó, ékszerekkel, cigányzenével fizető Urbankovicsné markotányosnő alakja és Steinné bravúrosan megjelenített bordélyházának panoptikum-figurái. „A nagyvárosnak ezer fájdalma, sirása, nyavalyája hangzik el éjjelente a Steinné konyháján... Mély sebeiket itt bizalommal mutatják meg a férfiak, akik nap-pal felemelt fővel járnak az utcán” – idézhetünk a regényből. De Steinné kaka-sos házába állandó vendégként járnak a férfiakat fogadó nők is, egy részük ismert figurája a főváros társadalmi életének, épp a nagyvilági csillogáshoz

kell az itt szerzett „zsebpénz”. A férfiak pedig sebzett lelküket gyógyítgatják és pervertált ösztöneiket élük ki búsás fizetség fejében: „Némelyik a szép harisnyát szereti, másik a cipőt, a harmadikat arcul kell ütni, mert az esik jól neki, a negyediknek kezét-lábát megkötözi a mama cukorspárgával, az ötödik a felesége után sir, és pénzt kell tőle kérni a gyermekei számára cipőre... kipödrött bajszú öregurakat Jancsinak meg Pistának kell szólítani és sarokba állítani.” Ugyanez a groteszk hangvétel jellemzi a *Bukfenc* és az *Asszonyságok díja* című regények bordélyház-rajzait is, de a személyes emlékek által is színezett helyszínek leírásakor Krúdy később érzékelteti azt a kedélyes, patriarchális léggörít is, amely a „barátságos házak” egy részét Magyarországon jellemezte. Ezért a *Rezeda Kázmér szép életének* kakasos háza már a *Vöröslámpás ház* című *Hunyady Sándor* elbeszélés milliőjével rokon hangulatában. *Tersánszky* vidéki „sógoregyleteinek” tobzódó életörömét azonban hiába keresnénk a *Vörös postakocsiban* vagy a *Rezeda Kázmér szép életében*: a Krúdy-regények csónakja inkább a lélek vadvizcín evez, s nem a gyönyörök természetes sodrású folyóiban.

LEGENDÁK TÁJAIN

Alvinczi hatalmas kerekű vörös postakocsija – a régi magyar élet jelképe – többnyire az ódon hangulatú Arany Sas fogadó előtt vesztegelt a nagysikerű regényben, de az 1917-es folytatásban már elindul a vörös postakocsi az emberi képzelet gazdag tájai felé, babonák, legendák, látomásos szívárványlásai alatt. A *vörös postakocsi* romantikus kulísszavilága után a táj és az ember belső világa kap különös megvilágítást az új regényben, a kosztümös, színpadias nagyvilág helyett az Észak-keleti Kárpátok vidékének népmesei varázsát, babonás hiedelmeit közvetítő táj kerül Krúdy érdeklődésének középpontjába; az a táj, amely a szerelem-halál-újjászületés dionüsziajában az emberi lét folyamatosságának szépségét villantja fel. „Kékvérű grófnők” és arisztokrata férfiak alakját felcsillantó sznob hasonlatok, angломán és royalista képek után a magyar tájból és a magyar tradíciókból kinövő látomások mutatják, hogy az *Őszi utazások a vörös postakocsin* című művel Krúdy a regény műfajában is a Szindbád-novellák magaslatára érkezett. Ha az 1906 és 1910 között írt zsoldostörténeteket a látomásos-lírai életmű nyitányának tekintjük, akkor kétségtelen, hogy az 1911-es Szindbád-novellákkal kezdődő és az 1917-es regényvel, az *Őszi utazások*...-kal záruló periódus a Krúdy életmű első nagy alkotói korszaka is egyben.

A romantikus ábrándok ködgomolyagaiból alászállva, a rezignáció árnyas völgyeiben halad „az élet szeretetreméltó gibicének”, az *Őszi utazások*... *Rezeda Kázmérjának útja*, és árnyaltabb, teljesebb képet kapunk a „pogány nagyúr”, Alvinczi személyiségéről is. *Rezeda* itt már méltó ellenfele Alvinczinak és egyenrangú utasa a vörös postakocsinak: a távolságtartóbb, hűvösebb iróniával ábrázolt nagyúr csak a „hazai pályán” tudja legyőzni, mert ott atavisztikus erőt merít az ungi és a a zempléni ősök szelleméből és az Észak-keleti Kárpátok erdőseibeiből.

Az „őszi utazások” már a lírai regényidőben zajlanak, mitikus, babonát lélegző tájakon. Jellemző a regény időkezelésére a vörös postakocsi tulajdonosának külső jellemzése is: „Alvinczi körülbelül ötven esztendő óta egyforma külsejű volt.” Húsz éve udvarol két hervadó grófnőnek Pozsonyban; a régi századok zenéjét muzsikáló házban megállította az időt. Olyan idő-

varázslat ez, amelyet a regény epizódszereplő öregura is átélt, amikor benyitott egy házba, ahol gyönyörű, tizenhétéves hajadon várta. Ifjonti creje teljében ölelte a szép szőke lányt, mikor a látomás ideje hirtelen lejárt: egy kocsmáasztalánál ült, és „egy csúf öreg katonasári” nyúlt a seprűje után, észszeg disznónak nevezve őt.

Az *Őszi utazások*... másik szála Rezeda Kázmér és az izgalmas, a korábbi hősökhöz képcst összetettebb jellemű Konprinc Irma szerelmét szövögeti, hogy aztán a zempléni tájak felé suhanó postakocsi kösse össze a regény két pólusát. Rezedát életünt hangulatok hullámai sodorták a budai polgárlány, Konprinc Irma mellé. A spleen, a rezignáció és a csömör nemcsak az *Őszi utazások*... Rezeda Kázmérjára jellemző: felerősödik Krúdy ekkortájt írt többi regényében is, s törvényszerűen hívja elő a megtisztulás, megújulás vágyát, amely alapotívuma a *Bukfencnek* és a másik nagy alkotói korszakban, 1918 és 1921 között megjelent regénynek. Ugy tűnik, hogy a korszak többi regényhőiséhez hasonlóan csak a szerelem válthatja meg, töltheti fel új életörömmel Rezedát is. A *vörös postakocsi* ködlovagjával szemben az *Őszi utazások*... Rezeda Kázmérja egy realisabban ábrázolt lírai hős, aki a szerelemben is otthonosabban mozog. A fiatal-sága sem azzal telt el, hogy árnyékként kísérgertett szépasszonyokat: az új Rezedára már casanovai sikerek néznek vissza a múltból.

A jelen azonban – az örömek mellett – gyötrelmeket is tartogat számára. A Konprinc-hölgyek frivol életöröme számúzte a derék budai szőlősgazdát, Konprinc Ferdinándot a vízvárosi házból, dühödt medveként vetette be magát a préházba a férj, miután feleségét és leányát bizalmas együttlétben találta gavallérokkal. Most már Rezeda is szabadon közlekedhet a házban, de nem az asszony „érett polgári szépsége” vonzza, hanem a lánya, Irma. Konprinc Irma metaforikus külső jellemzésének bravúráját a dialógusok és cselekményfordulatok egyaránt hitelesítik, így korántsem csak lírával szövi a lány egyéniségének izgatón modern vonásait Krúdy. Konprinc Irma külső jellemzése, bal és jobb szemének szimbolikus üzenetei a lélek freudi mélységébe vezetnek. Ellentétes tulajdonságokból felépített, szélső pólusok között vezetett személyiségrajz ez: szentimentális érzelmesség és kalandori elszántság, gyűlékony életöröm és szorongó szomorúság, rezignált őszinteség és szerepjátszó hazudozás egyaránt jellemzi egyéniségét. A „bal szem” a társadalmi és tartalmit közvetíti, a „jobb szem” pedig az ösztönén, a tudatalatti rezgőscit. A bal szemből a hazugság és a céltudatosság figyel hideg késként a világra, a jobb szemben pedig a bánat, a keserűség, a titkos vágy, az önfeledtségg és az életszerelem lakik. De ugyanilyen ellentmondásosan viszonyul Rezeda szerelméhez is a lány. A szerelemben újra bánatos lovaggá váló Rezedát megvetni látszik, hiszen neki erős, kalandor férfi kell, rabló, aki rajta tipor keresztül; aki trubadúri áhíthatatl a lába előtt térdepel, azt ő rúgja fel. Később szavai és érzései viszont mást bizonyítanak, hiszen megszereti Rezedát: szerelemmel. Vagyis azt is kell látnunk, hogy nemcsak az érvényesülés felé fordított, álorcás társadalmi én és a legalapvetőbb emberi vágyakat közvetítő ösztönén dualizmusára épül az emberi lélek elemzése Krúdynál: ellentmondás van a szerelem felé irányuló ösztönén tartalmai között is. Együtt gomolyog a tudatalatti tartományaiban a szerelem „lírai” s egyben ctikus megélésének vágya és az ősi, állatias hívásnak engedelmeskedő ösztönök nyers parancsa. A különbség nem az erotikus hangoltságban van, hiszen az erotikum mindkét irányú vágyát áthatja, hanem az ösztönös értékorientációban. A szerelem

„lírai” s egyben etikus megélésének vágya a valódi emberi érték felé közelít, még akkor is, ha ezt a magasabbrendű értéket a társadalom nem akceptálja, s így a társadalom konvencionális erkölcsisége sem hitelesíti. Igazi társasviszony felé tör ez az érzés, amely az emberi lét problémáit a szerelmi partnerrel együtt, a metaforikus értelmezés szenvedélyével akarja megélni. A másik irány viszont ősi, primitív hierarchiában keres magának utat, ahol a nyers, állatias erő képzeete gyűjtja fel az ösztönöket. Az ösztönén eme vágya biztatást kap a társadalmi éntől is, hiszen az erdő képzeete korántsem csak a test fizikumára vonatkozik: a libidóra áthangolódó tartalmakat kap a társadalom hatalmi szerkezetéből nyert erő is.

A Rezeda Kázmérok és a Szindbádok sosem a társadalom hatalmi szerkezetéből nyerik vonzerejüket, hanem onnan, hogy látomásos-metaforikus úton képesek megélni az életet, s a megértett titkok kisugároznak lényükből, mint különleges fluidumok. Ezt érzi meg az *Őszi utazások*. . . Konprinc Irmája is, ez magyarázza azt is, hogy a nyers zsoldosero után sóvárgó ösztönei és érzelmei mégis inkább Rezedát választják, akit csak akkor hagy el lélekben, amikor egy nála erősebb fluidum kezd el sugározni: a hazai tájban az ősei erejéből is merítő Alvinczi atavisztikus lényéből. Pedig Alvinczi látszólag hiába vetette ki hálóját a lányra. A „pogány fejedelemmel” szemben kezdetben Rezeda óriási fölényben van: Irma olyan boldog szerelemmel birkózik vele a kárpáti havon, mint egy summáslány. De az ungvári borpincében, ahol már kuruc vitézek is mulattak, az ösök odaadják Alvinczinek régi fiatalágukat, erejüket, s a regény izgalmas látomásában Alvinczi hirtelen megfiatalodik: fiatal nők álmaiba lát be, s a hajdan volt varkocsos vitézek „láthatatlan karjaival” mágához öleli Irmát. Alvinczi és Irma érintkezése olyan intenzív, hogy szinte az egyesülés testi érzetét kelti, nem véletlen, hogy a mágikus sodrású jelenet után a lány közli Rezedával: megcsalta Alvinczivel. Ettől kezdve Alvinczi vonzása erősebb a lány számára, Rezeda még a végleges vereség előtt félreáll, s a regény befejezésekor a buddhizmus szemlélődő nyugalmanak adja át magát, a „vagyakozást leigázza”. A nirvána végső nyugalma, harmóniája felé fordult buddhista életérzés irányja stilizált, szimbolikus utat jelöl persze: a megújodás útját a csömör dezilluzionizmusa után.

A zempléni és ungi tájban a mitikus képzelet is Alvinczit segíti. A medvevári vendégek között van egy titokzatos „angol” férfi és egy szép fiatal leány, s Rezeda már akkor is érezte, mikor útjára indult a vörös postakocsi, hogy ez a két ember nyugtalanítóan hasonlít valakire. Rudolf trónörökös gyakori vendége volt kárpáti vadászatok alkalmából a magyar földbirtokosoknak, s öngyilkossága után a regény erdősejében már útjára is kél a legenda, amely a magyarság számára rokonszenves történelmi alak irracionális halálába nem nyugszik bele: feltámasztja a Máramarosi hegyek közt bolyongó „zöld vadász” alakjában. Habsburg Rudolf és Vecsera Mária szerelme nemcsak a hatalommal, a bécsi Burggal szállt szembe: a halálnak is hadat üzentek, mikor a kettős öngyilkossággal szerelmüket áthelyezték az irracionális tartományába. A halálban kiteljesedő szerelme titka is rávetül így a Rudolf-legendákra, amelyek varázsosan burjánoznak el a Krúdy-regény mitikus kárpáti tájaiban. Rezeda Kázmér rádöbben, hogy mire hasonlít a titokzatos angol úr és a leány, s érdekes módon úgy érti meg a titkot, hogy régi emlékek korrespondenciái villannak eszébe: az emberi lét folyamatosságának élménye döbent meg a bécsi nagyanyák mozdulatait sugárzó unokák örömkavalkád-táncában. S a medvevári birtokon közben titokzatos jelenségek terebélyesítik

tovább a legendát: az angol férfinak nincs árnyéka a napsütötte hóban, a lelőtt medve a sarkához dörgölődzik, derék és fej nélküli lábszár hoz neki levelet. A naiv képzelődés sok eleme után elénk tárul a mítoszok születésének fontos motívuma is, az, hogy a mítosz az elérhetetlen utáni ősi, elemenszerű vágyát önti a mesék és látomások testeibe. Rudolf és Mária szerelmét a regényben a mítikus képzelet emeli fel a halhatatlanság régióiba: hiszen ők a régi századokban is ismerték és szerették egymást, aztán elváltak és újra születtek, de a zene és az álom útján akkor is keresték egymást, amikor magányosan éltek.

Alapvető változást mutat az Alvinczi és Rezeda közötti erőviszony a regényből csupán motívumokat felhasználó, lírai szárnyalású drámában, *A vörös postakocsiban* (1919). A színműírással már korábban is kísérletezett Krúdy, de a szerelem és a pénz konfliktusára épülő, a felvidéki zsoldostörténetek hangulatát idéző egyfelvonásos, *Az arany meg az asszonyon* kívül egyetlen a *Vörös postakocsi* vált maradandó értékű műfajban. Merész, újszerű dramaturgiájával és lélekábrázolásával *A vörös postakocsi* felkavarhatta volna a magyar színházi élet állóvízeit, de bemutatását a Nemzeti Színház nem vállalta, s nem vállalta a *Kapás Dezső* rendezte 1968-as vígszínházi előadásig egyetlen magyar színház sem. A dráma újszerűségét korántsem csak a dialógusok és monológok költői nyelve, a metaforák és hasonlatok buján indázó szövevénye jelentette, hanem a szimultán jelenetek látomásos lebegése, a groteszk és lírai képsorok egyidejű színpadi megjelenítése is. De a mélylélektani tartalmak nyugtalanító üzeneteit hozta felszínre a dráma lélekábrázolása is.

A dráma furcsa szerelmi „háromszöge” más alaphelyzetet mutat, mint a regényekben. Rezeda Kázmér a szerelem keresztes lovagjának szenvedélyével tör be Alvinczi balatoni kastélyának pannon idilljébe, s a fővárosba röpití Esztellát, akit Alvinczi titkolt, féltékeny szerelemmel szeret. Rezeda nem bukolikus idillt, hanem teljes, ellentmondásokkal terhes életet kínál fel a lánynak, mert tudja, hogy a szenvedés és a gyönyör egyszerre vetül rá az emberi létre, mint a fény és az árnyék: „Megismertetem veled a boldogságot és a félelmet. A bánatot és a rakéta módjára süvöltő örömet. Tudom az útvesztőket, amelyekből kikerülni az újjászületés gyönyörével ér fel.” Alvinczi már kivonult a szenvedések és gyönyörök sűrű közegéből, a társadalmi létből, már csak a szellem elkülönülő, arisztokratikus fölényével figyeli azt. De Rezeda győzelme mégis a féltékeny szenvedés sikátoraiba kényszeríti az öregedő nagyurat, s az Esztellának tett Alvinczi-vallomás hangjából arra is ráérzünk, hogy itt korántsem csak a lírai alteregó, Rezeda és az excentrikus nagyúr, Alvinczi áll szemben egymással, hanem Krúdy fiatalkori, kalandor lénye és megfáradt életének Alvincziban testet öltött hasonmása is egymásnak feszül. „A féltékenység, keserűség, szerelmi düh úgy ácsorog a lélek üres kastélya körül, mint egy bojnyik, egy útszéli rabló éjjel az ablakok alatt” – idézhetjük Alvinczi szavait.

De az ösztönök fortyogó katlanában áldozatává válik a féltékenységnél Rezeda szerelme is. Mert Rezeda számára már fojtogató kötelekké vált ez a szerelem Pesten, úgy érzi, egyéniségének szuverenitását fenyegeti a féltékeny szenvedély. Hogy érzelmeinek függetlenségét visszanyerje, kegyetlen, ördögi kísérletezésbe kezd a lánnyal. A regényből már ismert Steinné szalonjába vezeti be, mert ha a közönséges testiséggel beszennyeződik Esztella, akkor a szerelmes férfi által feltett glória is lehull a fejéről, körülrajongott

szent nőtől megvetett céda lesz csupán. Ugyanakkor – paradox módon – a megszokott, egyhangúvá vált szerelmet is színezní akarja a pervertált gyönyörökkel a férfi, hiszen: „A fülemüledal egyhangúvá válna, ha nem hughogna közben a bagoly.” Ebben a helyzetben talál rá Alvinczi Esztellára a szalonban, most már tudja, hogy érkezett az ő ideje. S valóban, Esztella Rezeda újabb csábításának is ellenáll; bár Rezedát szereti, mégis Alvinczi kastélyában marad, mert az egyszerű, csendes örömeiből szőtt harmónia fontosabb számára, mint a szenvedély ördögi pokolkörei.

Ősi fészünk Nógrádban volt

Dédapám, legidősebb *Krúdy Gyula* fiskális, Nógrád megyében született és élt a szabadságharcig. Szülei, testvérei, sok rokona ott maradt. 1848 nemcsak hazánk, de családjunk, a Krúdyak életében is emlékezetes dátum. Legidősebb Krúdy Gyula és öccse, *Kálmán*, honvédtisztként vett részt a harcokban. Az előbbi Komárom várának védelmében, az utóbbi futárként. Gyula mellett ott volt felesége *Radics Mária*, akivel tábori pappal, katonai zászlók alatt, ágyúszó mellett esküdtek meg. Mária főzött, mosott a katonákra, buzdította és ápolta őket. Ez az időszak volt életük legcsodálatosabb időszaka, felejthetetlen emléke! De sokat meséltek róla esténként, az aranylepkés petróleumlámpa barátságos fényénél! Unokáik csillogó szemmel hallgatták őket.

Kossuth, Damjanich, Klapka, Garibaldi nevét otthon hallja először, a negyvennyolcas eszméért, a szabadságért, hazájáért itt tanult meg lelkesedni a kis Gyula, a későbbi író. Kivételes alkalmakkor nagyapja megmutatta drága ereklyéjét, Garibaldi véres ingének egy darabkáját.

Nagy öröm volt, amikor legendás hírű nagybátyjáról, Krúdy Kálmánról folyt a szó. A magas, karcsú, jóképű „úribetyárról”, akinck alakja még *Mikszáthot* is megihlette. A szabadságharc bukása után nem menekült külföldre. Szülőfaluja közelében bujdosott és negyven elszánt emberével „sarcolta” a gazdagokat. Krúdy az *Álmok hőse* című regényében és több elbeszélésében írt róla.

A nagyapja is sokáig bujdosott, sokszor egy hajszálon múltott, hogy nem fogták el. Egyszer egy padláson a kémény árnyékában bújt, s csak sovány termete mentette meg. Máskor egy szénakazalban rejtőzött. Bár karddal összevissza döfködtek a kazalt, szerencsére nem találták meg. Hányatott sorsa végül Szabolcs megyébe sodorta, ahol letelepedett. Haláláig palócosan beszélt, idős korában a Soroksári úti *Honvédmenhely* parancsnoka lett. Író unokája sok hattyúfehér öreg hösszel találkozott ott. Többek között az *Utolso honvédek, Hazám tükre, A veressipkások* című elbeszélése származik innét.

Krúdyra nagy hatással voltak nagyszülei. Igen sokat írt róluk, az *N. N.*, a *Krúdy Gyula látogatásai* című regényeiben és sok-sok novellájában idézi alakjukat.

Nagyanya *Radics Mária* rendkívül eszes, olvasott nő lévén, sokféle újságot, folyóírtot járatott. „Tizenkét ládányi” könyvét unokája már diákkorában elolvasta. *Radics Mária* hűvös, kimért, katonásmodorú, büszke asszony volt, csak a családjáért rajongott. Szívesen politizált férfitársaságban, a nőket nem igen kedvelte. Gyula unokáját annál jobban. Ő volt az, aki a családban elsőnek felismerte írói tehetségét. Ezért az apai szigor ellen mindig oltalmat, menedéket nyújtott. (Keserű csalódást okozott, hogy a legifjabb Gyula nem követte apja és nagyapja jogász pályáját.)

Nagyapja, Gyula magas, szikár, sasorrú, tüzes, villogó szemű férfiú volt. Közvetlen, kellemes modora temérdek barátot, heves, kérelhetetlen politikai

állásfoglalása sok ellenséget szerzett. Nagyszerű előadó és még 80 esztendőskorában is ellenállhatatlan udvarló. „... úgy sohasem láttam mosolyogni nőket, mint nagyatyámra ragyogtak fel...”

Anyjától, *Csákányi Juliskától* élénk, színes fantáziát, kiváló megfigyelő képességet, derűt, kedvességet humort, eszességet, jószívűséget, mérhetetlen szorgalmat, ambíciót, s munkabírást örökölt. „Anyám szegény porleány volt. De a legszebb nő, akit valaha láttam. Hollőfekete baja volt, igen fehérek arca és könnyes barna szeme. Lényéből valamely csodálatos melegség áradott.”

Apját így jellemzi: „... annyi bizonyos, nem találkoztam olyan férfival, amilyen atyám volt... Én nevetni nemigen ballottam őt; mosolyogni is sokkal ritkábban, mint bárkit... Mindennap pontosan megjelent az ebédlőasztalnál... nagyon keveset beszélt... az asztaltól komoly főbőlintással eltávozott”.

Az író apjától daliás termetet, jó megjelenést, tiszteletet parancsoló egyéniséget, hallgatagságot, zárkózottságot, nagyvonalúságot, lovagiasságot és ... szívbajt örökölt. Korai (50 éves volt) hálálát a *Dunántúli-Tiszántúlinál* című megrendítő regényében írta le.

Az én édesapám, Krúdy Gyula, az író, kevés beszédű, hallgató ember volt. Magáról szinte sohasem szólt, csak írásaiban tárulkozott ki. Rajongói állították, hogy „Gyula bácsi” mindent tud. Honnét volt tehát ez a hatalmas tárgyanyag, adat, emberismeret?

Ragyogó megfigyelő volt. A körülötte élő írók, színészek, festők, kocsmárosok, pincérek, zsokék, kocsisok, trafikosok, borbélyok, bőven szolgálnak híranyaggal. Például *Gyuri bácsi*, a margitszigeti Kisszálló portása, aki valaha *Arany Jánost* „szolgált” sok érdekességet mondott el a „tekintetes úrról”.

Krúdy sok levelet kapott naponta. Meghívók, számlák, baráti- és szerelmeslevelek között voltak olyanok is, amelyek valamilyen történelmi témáról, családtörténetről, fontos eseményről informáltak. Irodalmi *Álmoskönyvének* megjelenése után igen megsaporodott a levelek száma. (Néha élettörténetek, különös sorsok tárultak fel bennük.) Napi újságot olvasó lévén, jól ismerte korának eseményeit, problémáit, személyeit.

Diákkorától utolsó éveiig rendszeres olvasója volt a könyvtáraknak. Történelmi munkái megírása előtt hónapokig bújt a könyvtárakat, múzeumokat, rengeteget olvasott. Temérdek egykori iratot, hírlapot, forrásmunkát átnézett. Jól értett latinul, s ez nagy hasznára volt.

Kevés olyan írónk volt, akit annyira érdekeltek a magyar vidék szokásai, életmódja, az emberek élete, a magyar ételek, ízek, hagyományok, a vendéglátás minden csínyja-bínyja.

Országos hírneve a Szindbád-novelláknak és a *Vörös postakocsinak* köszönhető. Oeuvre-jéből az *Őszi utazások a Vörös postakocsin*, *A nagy kópé*, *A velszi herceg*, *A kék szalag hőse* című műveiben szereplő *Rezeda Kázmér* az író saját maga. Többi hőse is előkről mintázódott. Sok-sok nőismerőse közül a legjelentősebbeket megörökítette. Ismertem a *Rezeda Kázmér szép élete* Késő Fániját és a *Hét bagoly* Leonóráját. Ebben az egyik legművészebb regényében így vall magáról: „Józsás úr ugyanis azon törekvő és fáradhatatlan írók közé tartozott, akik lebetőleg mindennap szeretik nyomtatásban látni a nevüket”.

Legkedvesebb leányalakjai édesanyámról, Zsuzsáról mintázódtak. Ő *Az útitárs* Eszténája, a *Hét bagoly* Áldáskája, *Az Asszonyosságok dija* Natáliája, a *Rezeda Kázmér szép élete* Tinije, a *Boldogult úrfikoromban* Vilmája, a *Bukfenc* Gyöngyvirágja. A *Bukfenc* egyik előszavában így ír:

„Kedves Gyöngyvirág,
ismét eszembe jutottál, mint réggel a szép álom. Ismét a régi szerelemmel gondolkodom boldog ifjúságunkra. Légy víg, mint én. Hisz' senki sem veheti el tőlünk azt, ami egyedül a miénk: emlékeinket. . .

Gyermekkoromban nagy örömet szerzett, hogy könyvet írt nekem. Címe: *Mesemondások Jókai Mórról*. Előszava – mint egy simogatás: „Kedves kislányom, Zsuzsika, látom én, hogy már manapság is szereted a meséket, amikor csak én mesélgetnék neked békében a kis udvari szobában, mikor odakiinn a bó esik. De igazában majd akkor szereted meg a meséket, amikor... a különböző betűket megismered... Azért már most megfogom a kis kezedet, hogy könnyebben odatalálj meseországban a királyhoz, Jókai Mórhoz... Édesapád”.

„Én írónak készültem: semmi másnak”, írta Krúdy Gyula, s ennél tömörebbet, jellemzőbbet, igazabbat nem mondhatott volna magáról. Tizenhárom esztendő korától, ötvennégy és fél évéig, haláláig, szakadatlanul, rendíthetetlenül, ritka tüneményként írt, alkotott. Legnagyobb szenvedélye, életeleme – ami minden mást megelőzött – az írás volt. Látom magam előtt, ahogy szorgalmasan dolgozott. Kora hajnaltól, délig görnyedt egyszerű íróasztalánál. Apró, lila tintás gyöngybetűivel, hegyes tollal, szinte javítás nélkül rózta a sorokat. Néha-néha megállt, karjait, ujjait tornásztatta. Az íróbütyök már régen megjelölte szép kezét. Jókai napi teljesítményét, tizenhat oldalt szabott ki magának. Mástkülönbben hogyan is írhatott volna mintegy 90 regényt, 4000 cikket, számtalan elbeszélést.

Nemigen értett a maga adminisztrálásához. Címre, rangra nem adott, csak szívének kedves emberekkel barátkozott. Ezért is érte olyan kevés hivatalos elismerés életében! Azért kellett annyit dolgoznia, küzdenie a szerény jéréért...

Kedves Nógrád megyeiek! Nem érdemelne-e meg Krúdy emléke az eddiginél többet? Talán egy róla elnevezett könyvesboltot, iskolát, egy-két utcát a megyében?

KRÚDY ZSUZSA

